

KS. STANISŁAW ADAM WRÓBLEWSKI, Fundacja Obserwatorium Społeczne we Wrocławiu
<https://orcid.org/0000-0003-3764-7839>
gladius86@o2.pl

PATROCINIA ARCHIDIAKONATU WROCŁAWSKIEGO WEDŁUG PROTOKOŁÓW WIZYTACYJNYCH Z LAT 1579-1580 ROKU¹ (CZ. 2)

STRESZCZENIE: Artykuł poświęcony został problematyce patrociniów kościołów w archidiecezji wrocławskiej znanych dzięki wizytacjom kanonicznym z 1579-1580 przeprowadzonych zgodnie z zarządzeniami soboru Trydenckiego w 1547 roku. Przed przystąpieniem do wykonania zarządzenia i zwizytowania diecezji przygotowana została instrukcja, gdzie bardzo mocny akcent położono na kwestię wezwania, jakie posiadał dany obiekt katolickiego kultu religijnego. Miało to wielkie znaczenie wobec rozwoju reformacji i odrzucenia dotychczasowego obrządku sakralnego, w tym kultu świętych. Stąd badając pochodzenie i znaczenie wezwań kościołów można było dostrzec cechy charakterystyczne dla religijności wiernych Kościoła na Śląsku mające swoje źródło w okresie średniowiecza. Wśród 36 wizytowanych obiektów wymieniono aż 46 różnych wezwań, które łączone w wielorakie warianty dedykacyjne, wskazały 153 przykłady świętych, tajemnic bożych i prawd wiary.

Analiza poszczególnych wezwań oraz poszukiwania we wcześniejszych źródłach pozwoliła na wskazanie ciągłości kultu, a także jego ewolucję uwydatnioną poprzez pojawienie się także innych tytułów dla tych samych obiektów. Dane o patrociniach w 26 przypadkach są pierwszymi informacjami o wezwaniu dla poszczególnych wymienionych kościołów. Na podstawie przeprowadzonych badań można przyjąć, iż archidiecezja wrocławska charakteryzowała się otwartością na wiele trendów i przejawów kultury religijnej ówczesnej Europy i Kościoła.

SŁOWA KLUCZE: Archidiecezja wrocławska, Diecezja wrocławska, Hagiologia, Patrocinia, Śląsk, Teodor Lindanus, Wizytacje kanoniczne.

PATROCINIA OF THE ARCHDEACONRY OF WROCLAW ACCORDING TO VISITATION PROTOCOLS FROM THE YEARS 1579-1580, PART 2

ABSTRACT: The article touches upon a problem of patronage of churches in the archdeaconry of Wrocław known through canonical visitations from 1579-1580, conducted in accordance with the directives of the Council of Trent in 1547. Before

¹ Niniejszy artykuł autor ofiaruje w darze bp. prof. Janowi Kopcowi, Najwybitniejszemu Historykowi Kościoła na Śląsku i Wielkiemu Przyjacielowi Archidiecezji Wrocławskiej w 75-rocznicę urodzin

proceeding with the execution of the ordinance and the visitation of the diocese, an instruction was prepared, in which considerable emphasis was laid on the issue of the invocation held by the object of the Catholic religious cult. This was of great importance in view of the development of the Reformation and the rejection of the previous sacred rites, including the veneration of saints. Hence, while researching the origins and significance of the church invocations, one could notice characteristic features of the religiousness of the faithful of the Church in Silesia having their source in the Middle Ages. Among 36 visited objects, as many as 46 were listed, which were connected to numerous dedication variants, pointed to 153 examples of saints, divine mysteries and truths of faith.

The analysis of individual invocations and searches in earlier sources enabled us to indicate the continuity of the cult, as well as its evolution highlighted by the emergence of other titles for the same objects. Data about patrocina indicates that in 26 examples this was the first information on the invocation for the enumerated individual churches. On the basis of the research, it can be assumed that the Archdeaconry of Wrocław was characterised by openness to many trends and manifestations of the religious culture of Europe and the Church at the time.

KEYWORDS: Archdeaconry of Wrocław, Diocese of Wrocław, Hagiology, Patrocina, Silesia, Teodor Lindanus, Canonical Visitations.

Translated by dr Joanna Szczepańska-Włoch

Będąc podstawą niniejszych rozważań historycznych sprawozdania z wizytacji kanonicznej przeprowadzonej w l. 1579-1580 w archidiakonacie wrocławskim stanowią nieocenione źródło dla poznania wezwań kościołów i ołtarzy, które w okresie trwającej reformacji pozostały przy wspólnocie Kościoła katolickiego i obrządku rzymskiego.

W pierwszej części rozważań dotyczących patrociniów w ślad za wizytatorem Teodorem Lindanusem, ówczesnym archidiakonem wrocławskim i jednym z najbardziej wpływowych prałatów diecezji wrocławskiej przebadano 36 obiektów sakralnych zwracając uwagę nie tylko na samo patrocinium kościoła, ale także podając w opracowanym i przedstawionym w katalogu dane dotyczące początków miejscowości i pierwszych wzmianek o samym obiekcie. Jest to niezwykle ważne przy badaniu patrociniów, gdyż bardzo często *a priori* przyjmuje się założenie o trwałości i niezmienności wezwania nadanego podczas konsekracji kościoła i ciągłości jego tytułu w tradycji kul-

tycznej². Przy badaniach dziejów poszczególnych obiektów sakralnych niejednokrotnie wykorzystuje się wezwanie kościoła dla przybliżenia datacji ich powstania i wpływów religijnych, oraz kulturowych dla lokalnych wiernych w oparciu o swoistą modę na konkretne wezwania i kult świętych szczególnie popularnych w danym czasie³. Równie ważne dla przyczyn nadania konkretnego tytułu kościołom, czy ołtarzom jest osoba fundatora i posiadane prawo patronatu, gdyż może to pomóc w rozjaśnieniu pielęgnowaniu określonego kultu w danym miejscu.

W drugiej części przedstawiono syntezę oraz analizę patrocinii w archidiaconacie wrocławskim według zachowanych sprawozdań wizytacyjnych. Rozpocząć je należy od zbiorczego przedstawienia najważniejszych danych dotyczących wszystkich obiektów sakralnych, które zostały zwizytowane przez prałata Lindanusa, oraz prałata Adama Landeckiego, archidiakona legnickiego i scholastyka wrocławskiej kapituły katedralnej, który w zastępstwie przeprowadził wizytację w Jesioniku. W przyporządkowaniu poszczególnych miejscowości oraz ich wezwań zastosowano oryginalny porządek i kolejność chronologiczną zgodnie z zachowanym tekstem relacji wizytacyjnych.

² O zastosowaniu metody retrogresywnej w badaniach patrocinii zob. A. Witkowska, *Święte średniowiecza w patrociniach kościelnych metropolii warmińskiej*, [w:] T a ż, *Sancti Miracula Peregrinationes. Wybór tekstów z l. 1974-2008*, Lublin 2009, s. 111; *Wezwania kościołów klasztorowych*; [w:] *Zakony męskie w Polsce w 1772 r. Materiały do atlasu historycznego chrześcijaństwa w Polsce*, red. L. Bińkowski, Lublin 1972 s. 91-113.

³ G. Karolewicz, *Z badań nad wezwaniami kościołów*, [w:] „Roczniki Humanistyczne”, t. 22 (1974), z. 2, s. 220-221.

**Tab. 1. Dane zbiorcze dotyczące patrociniiów
według wizytacji z l. 1579-1580**

Lp.	Miejscowość	Pierwsza wzmianka o miejscowości	Pierwsza wzmianka o kościele	Poświadczenie patrocinium
1.	Oltaszyn	1204	1254	1579 Wszchemogącego Boga, Wniebowzięcia NMP, św. Tomasa Kantuaryjskiego
2.	Muchobór Wielki	1154 (1155)	1347	1579 Boga Wszchemogącego i św. Michała Archanioła
3.	Wrocław	1000	1226	1226 św. Maurycego 1579 Boga Wszchemogącego i św. Maurycego
4.	Szczepin	1175	1203	1203 św. Mikołaja 1579 Wszchemogącego Boga, św. Mikołaja i św. Katarzyny dziewicy
5.	Smogorzów	1288	1334	1579 św. Jana Chrzciciela
6.	Wiązów	1250	1285	1579 Znalezienia Krzyża Świętego, świętych apostołów Piotra i Pawła, św. Jadwigi
7.	Stary Wiązów	1155	1227	1400 św. Floriana 1579 św. Florian
8.	Osiek	1245	1250	1579 św. Marii Magdaleny, św. Marcina i św. Jadwigi
9.	Zawidowice	1288	1579	1579 św. Wawrzyńca

10.	Wszemirów	1208	1305	1579 św. Michała archaniola
11.	Cerekwica	1155	1305	1579 św. Wawrzyńca
12.	Grodków	1210	1282	1473 NMP XV/XVI w. św. Michała 1579 Boga Wszechmogącego, Bożej Rodzicielki Maryi Dziewicy i św. Michała Archaniola
13.	Sobocisko	1149	1303	1579 NMP i św. Michała
14.	Skoroszyce	1237	1305	1579 Boga Wszechmogącego i NMP
15.	Otmuchów	1154 (1155)	1244	1284 św. Mikołaja 1579 Świętej i Niepodzielnej Trójcy, św. Stanisława, św. Mikołaja i św. Marcina biskupów, św. Jana Chrzci- ciela, św. Jana Ewangelisty, św. Michała archaniola i wszystkich świętych aniołów
16.	Trzeboszowice	1293	1305	1579 Boga Wszechmogącego, NMP, św. Jadwigi, św. Grzegorza i św. Sebastiana
17.	Stary Paczków	1261	1293	1579 Niepodzielnej Trójcy, Bożego Ciała i Wszystkich Świętych
18.	Paczków	1254	Nowy kościół farny 1376	1579 Niepodzielnej Trójcy, NMP i świętego Mikołaja

19.	Paczków	1254	Stary kościół farny 1285	1452 Ciała Chrystusa (Bożego Ciała) i św. Jana Ewangelisty 1579 Ciała Chrystusa (Bożego Ciała)
20.	Gościce	1305	1390	1579 św. Mikołaja
21.	Ratnowice	1305	1305	1579 NMP, Świętego Krzyża, św. Jana Chrzciciela, św. Jana Ewangelisty, św. Piotra, św. Pawła i wszystkich Apostołów, św. Marcina i św. Mikołaja wyznawców
22.	Jawornik	1291-falszyfikat 1307	1305	1579 Świętej i Niepodzielnej Trójcy, NMP, Świętego Krzyża, Barbary dziewicy, Heleny cesarzowej, Jana Chrzciciela, Trzech Króli, Michała Archanioła i wszystkich aniołów, Jadwigi wybranki i Wszystkich Świętych
23.	Bernartice	1284	1305	1579 NMP i dwóch apostołów Piotra i Pawła
24.	Kałków	1258	1295	1579 NMP
25.	Widnawa	1280	1285	1326 św. Katarzyny 1579 św. Katarzyny
26.	Czerwona Woda	1284	1305	1579 NMP
27.	Velké Kunčice	1284	1305	1579 św. Elżbiety
28.	Głuchołazy	1249	1285	1312 św. Wawrzyńca 1579 św. Wawrzyńca, św. Jerzego, św. Katarzyny i św. Mikołaja

29.	Zlaté Hory	1263	1339	1579 św. Walentego
30.	Nowy Las	1249	1305	1579 NMP
31.	Charbielin	1249	1305	1579 św. Jana Chrzyciela
32.	Stary Las	1249	1305	1579 św. Marcina biskupa
33.	Kępnica	1284	1286	1579 Boga Wszechmogącego, NMP, św. Andrzeja apostoła i św. Trzech, i św. Wacława i św. Krzysz- tofa męczenników i św. Anny wybranki
34.	Jesionik	1267	1418	1579 NMP
35.	Nysa	1223	1305	1447 św. Jana Chrzyciela, św. Jana Ewangelisty i św. Mikołaja 1579 św. Jana Chrzyciela, św. Jana Ewangelisty i św. Mikołaja
36.	Nysa	1223	1257	1475 św. Marii Magdaleny 1579 św. Marii Magdaleny

Analiza podstawowych danych o wizytowanych obiektach sakralnych pozwala wskazać, iż wśród 36 opisanych kościołów 15 posiadało XIII-wieczną metrykę.

Najstarsze kościoły ujęte w sprawozdaniu wizytacyjnym usytuowane były zarówno we Wrocławiu, jak również miejscowościach w pobliżu tego miasta, które obecnie włączone zostały do granic administracyjnych Wrocławia, zatem w najważniejszym i pierwszym ośrodku społeczno-religijnym średniowiecznego Śląska.

Interesującym obiektem jest kościół pw. św. Mikołaja w osadzie rybackiej Szczepin lokowanej pod Wrocławiem, wzmiankowany już w 1203 roku, choć sama wieś jest znacznie starsza⁴. Warto zauważyć, iż ten właśnie obiekt posiadał również najwcześniej poświadczone patrocinium poświęcone św. Mikołajowi, a sprawozdanie wizytacyjne potwierdza ciągłość tego wezwania dodatkowo włączając jeszcze patronat Boga Wszechmogącego jak i św. Katarzyny, która występuje w tym przypadku jako dziewica⁵.

Podobnie wygląda kwestia kościoła pw. św. Maurycego we Wrocławiu. W tym przypadku natomiast kształtowanie się tego ośrodka życia religijnego znanego od 1226 roku związana jest z znajdującą się w tym miejscu osadą tkaczy walońskich sprowadzonych przez biskupa wrocławskiego Waltera z Malone⁶.

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż także stare miejscowości śląskie takie jak Cerekwica, Stary Wiązów, Osiek, Smogorzów, Grodków, Paczków, Otmuchów, Nysa szczególnie powiązane z dobrami kościoła wrocławskiego bardzo szybko otrzymują miejsce kultu dla mieszkańców w postaci kaplicy lub kościoła.

Interesującym przykładem jest kwestia dwóch kościołów farnych w biskupim mieście Paczkowie. Tzw. stary kościół parafialny wzmiankowany 1285 roku po otoczeniu miasta za czasów biskupa Przeclawa z Pogorzeli fortyfikacjami i murami miejskimi znalazł się poza uformowanym i zabezpieczonym miastem, stąd zapewne już przy planowaniu prac budowlanych przygotowano miejsce na wzniesienie nowej obszernej fary wzmiankowanej w 1376 roku⁷.

Kolejną charakterystyczną cechą wizytowanych kościołów jest fakt, iż 19 obiektów wspomnianych zostało w XIV wieku. Najwięcej, bo 13 z nich wzmiankowanych było w Księdze Uposażenia Biskupstwa Wrocławskiego spisanej na polecenie biskupa wrocławskiego Henryka z Wierzbnej w ok. 1305 roku⁸. Przynależność bezpośrednio

⁴ Katalog, nr 4.

⁵ VB, s. 63.

⁶ Katalog, nr 3.

⁷ R. Eysymontt, *Kod genetyczny miasta*, s. 472-473; B. Steinborn, *Otmuchów. Paczków*, s. 141-151; Katalog, nr 18 i 19.

⁸ LF, *passim*. Były to obiekty sakralne położone w następujących miejscowościach: Wszemirów, Cerekwica, Skoroszyce, Trzeboszowice, Ratnowice, Jawornik, Bernartice, Czerwona Woda, Velké Kunčice, Nowy Las, Charbielin, Stary Las, Nysa.

do dochodów biskupa, kapituły i diecezji, a także akcja kolonizacyjna prowadzona szczególnie na obszarze ziemi nysko-otmuchowskiej jako terytorium św. Jana (oryg. *territorio sancti Johannis*) miały niewątpliwie wpływ na wznoszenie obiektów kościelnych szczególnie w 2 poł. XIII wieku.

Jeden kościół wspomniany został w 1418 roku, a jeden w Zawidowicach swoją pierwszą wzmiankę historyczną zawdzięcza przeprowadzonej w 1579 roku wizytacji kanonicznej⁹.

Jak ważne dla badań nad patrociniami w diecezji wrocławskiej są wykorzystane sprawozdania wizytacyjne świadczy fakt, iż w 26 przypadkach a zatem w 2/3 wszystkich wizytowanych w archidiaconacie wrocławskim informacja o wezwaniu kościoła jest pierwszą jaką można uchwycić w znanych źródłach, co dla badań nad kultem świętych na Śląsku jest z pewnością nie do przecenienia.

Należy ponadto szczególnie podkreślić dwie niezwykle ważne osobliwości, które unikały badaczom patrociniów. Po pierwsze sprawozdania tej najstarszej wizytacji w 10 przypadkach potwierdzają trwałość średniowiecznych wezwań poświęconych dla kościołów oraz co bardzo istotne poszerzają tytuły obiektów sakralnych o kolejnych patronów ważnych dla lokalnej społeczności i odciskających w ten sposób znaczenie ich kultu i trwającą ewolucję form pobożnościowych. Drugą osobliwością w przypadku tzw. starego kościoła parafialnego w Paczkowie jest z kolei redukcja wezwania. W wizytacji z 1579 roku występuje tylko jedno wezwanie Ciała Chrystusa (Bożego Ciała), a w średniowiecznym poświęceniu tego wezwania występuje jako patron kościoła także św. Jan Ewangelista¹⁰.

Archidiacon wrocławski Teodor Lindanus zwracał uwagę nie tylko na kwestię konsekracji kościołów i wezwań jakie nosiły. Wedle swoich możliwości identyfikował również tytuły znajdujących się w kościołach altarii. Trudno jednak wnioskować na jakiej podstawie dokonywał swoich ustaleń, czy znał wezwania z zachowanych materiałów kościelnych, czy wyłącznie na podstawie obserwacji i opisu umieszczonych na nastawach wizerunków świętych. Omawiając tytuły ołtarzy w kościołach zachowano porządek i kolejność zarówno miejscowości, kościołów i wezwań według spisanej relacji wizytacyjnych.

⁹ Katalog, nr 9.

¹⁰ Katalog, nr 19.

Tab. 2. Wezwania ołtarzy według sprawozdania wizytacyjnego z l. 1579-1580

Lp.	Miejscowość	Kościół	Wezwanie ołtarza
1.	Wrocław	św. Maurycego	Boga Wszchemogącego, NMP, św. Maurycego i św. Jadwigi
			św. Mikołaja
			NMP
			NMP i św. Wawrzyńca
2.	Szczepin	św. Mikołaja	św. Anny
			NMP
			św. Elżbiety, św. Katarzyny, św. Mikołaja, św. Barbary i św. Wawrzyńca
3.	Grodków	Boga Wszchemogącego, Bożej Rodzicielki Maryi Dziewicy i św. Michała Archanioła	Apostołów Piotra i Pawła i Bartłomieja
			św. Dziewic
			Krzyża Świętego
			Świętych Męczenników
4.	Paczków	Niepodzielnej Trójcy, Najświętszej Maryi Panny i świętego Mikołaja	św. Marii Magdaleny
			Wszystkich Świętych
5.	Nysa	św. Jana Chrzciciela, św. Jana Ewangelisty i św. Mikołaja	św. Jana Ewangelisty i św. Jana Chrzciciela, św. Mikołaja, św. Stanisława, NMP, św. Jadwigi i św. Elżbiety wybranek
			NMP
			św. Piotra i św. Pawła, św. Wawrzyńca, św. Erazma, wszystkich apostołów i męczenników
			św. Katarzyny, św. Barbary, św. Małgorzaty, św. Doroty,

			św. Apoloni, wszystkich świętych dziewic i św. Anny, św. Jadwigi, św. Marii Magdaleny, wszystkich wybranek
			NMP, św. Doroty i św. Katarzyny dziewic
			Bożego Ciała (Ciała Chrystusa)
			Męki Pańskiej, apostołów św. Piotra i św. Pawła i Wszystkich Świętych
			Życiodajnego Krzyża Chrystusa
			NMP, św. Barbary i św. Katarzyny dziewic

W tym przypadku warto zwrócić uwagę na altarie z kolegiaty nyskiej. Podejmująca badania nad religijnością mieszkańców tego biskupiego miasta i strukturami kościelnymi E. Wólkiewicz podjęła próbę zidentyfikowania tych ołtarzy ze znanymi wzmiankami w źródłach średniowiecznych. Udało się to uczynić w przypadku 4 obiektów wyszczególnionych przez wizytatora z 1580 roku. Przeprowadzone badania w większości przypadków potwierdziły trwałość wezwań ołtarzowych¹¹.

Akta wizytacyjne i uwaga prowadzącego te czynności prałata dotycząca wezwań kościołów i ołtarzy pozwoliła na oświetlenie stanu kultu świętych w najstarszej pod względem struktury terenowej części diecezji jaką był archidiaconat wrocławski w szczytowym okresie rozwoju reformacji na Śląsku. Dzięki utrzymaniu na tym terytorium obrządku rzymskiego i ciągłości sprawowanych ceremonii kościelnych można przyjąć, iż wymienione patrocinia stanowiły główny rys religijności wiernych od średniowiecza.

Tabela przedstawiona poniżej jest pełnym wykazem wezwań kościołów i altarii występujących w źródłach wizytacyjnych, ich poszczególną liczbę występującą w konkretnych obiektach, a także datę poświadczającą, kiedy w archidiaconacie wrocławskim obejmującym opisane kościoły dane patrociniem pojawiło się po raz pierwszy w źródłach.

¹¹ Katalog, nr 35; por. E. Wólkiewicz, *Kościół i jego wierni*, s. 375-379.

**Tab. 3. Wykaz patrociniów wzmiankowanych
w sprawozdaniu wizytacyjnym z l. 1579-1580**

Wezwanie	Pierwsza wzmianka w źródłach	Ogólna Liczba
Bóg Wszechmogący	1579	8
Boża Rodzicielka Maryja Dziewica	1579	1
Ciało Chrystusa (Boże Ciało)	1452	3
Krzyż Święty	1579	3
Męka Pańska	1580	1
Niepodzielna Trójca	1579	2
NMP	1414	20
Św. Andrzej	1579	1
Św. Anna	1579	3
Św. Apolonia	1579	1
Św. Barbara	1579	4
Św. Bartłomiej	1579	1
Św. Dorota	1414	2
Św. Dziewice	1579	2
Św. Elżbieta	1579	3
Św. Erazm	1408	1
Św. Florian	1400	1
Św. Grzegorz	1579	1
Św. Helena	1579	1
Św. Jadwiga	1579	7
Św. Jan Chrzyciel	1447	7
Św. Jan Ewangelista	1452	5

Św. Jerzy	1579	1
Św. Katarzyna	1326	7
Św. Krzysztof	1579	1
Św. Małgorzata	1580	1
Św. Marcin	1579	4
Św. Maria Magdalena	1475	4
Św. Maurycy	1226	2
Św. Męczennicy	1408	2
Św. Michał archanioł	XV/XVI w.	7
Św. Mikołaj	1203	11
Św. Piotr i św. Paweł	1408	6
Św. Sebastian	1579	1
Św. Stanisław	1579	2
Św. Tomasz Kantuarijski	1579	1
Św. Wacław	1579	1
Św. Walenty	1579	1
Św. Wawrzyniec	1312	6
Święta i Niepodzielna Trójca	1579	2
Trzej Królowie	1579	2
Wniebowzięcie NMP	1579	1
Wszyscy Aniołowie	1579	2
Wszyscy Apostołowie	1408	3
Wszyscy Święci	1579	4
Wszystkie Wybranki	1580	1
Znalezienia Krzyża Świętego	1579	1
Życiodajny Krzyż Chrystusa	1372	1

Najstarsze protokoły wizytacyjne, na których oparto rozważania o wezwaniach kościołów i ołtarzy, zawierają 48 różnych patrociniów występujących w wielu wariantach zarówno w tytułach pojedynczych jak i złożonych, szczególnie w sytuacji ołtarzy noszących wiele wezwań. W sumie 153 wezwania powtarzających się patronów pozwalają na wskazanie kilku charakterystycznych cech kultu i popularności czci wobec wybranych świętych. W 31 przypadkach poświęcenie wezwania w kościołach archidiaconatu wrocławskiego pochodzi dopiero ze sprawozdań wizytacyjnych.

W celu lepszego oświecenia i analizy wezwań na omawianym obszarze administracyjnym archidiaconatu wrocławskiego w 2 poł. XVI wieku należy dokonać ogólnego ich podziału. Pozwoli to uchwycić charakterystyczne cechy religijności wiernych zamieszkujących omawiane parafie. W tym przypadku można posłużyć się różnorodnymi kategoriami. W niniejszych rozważaniach przyjęto podział ze względu na klasyfikację teologiczną Kościoła katolickiego i charakterystykę dewocyjną. Typologię przedstawia tabela 4.

Tab. 4. Typologia wezwań kościołów i altarii

Lp.	Rodzaj wezwania	Ilość wezwań	Stosunek procentowy
1.	trynitarne	12	25%
2.	chrystologiczne	9	19%
3.	maryjne	22	46%
4.	prawdy wiary	20	42%
5.	hagiograficzne	37	77%

Najwięcej, jak można zauważyć, patrociniów poświęconych zostało świętym: na 48 uchwytanych wezwań aż 37 zostało im dedykowanych. Proporcjonalność dostrzegalna jest w patrociniach maryjnych i tych, w których zawarte zostały prawdy wiary. Zbliżone do siebie pozostałe wezwania odwołujące się do tajemnic Boga. Trzeba jednakże dodać, że niektóre wezwania wzajemnie się przenikają i włączone są do różnych przedstawionych typów. Dla przykładu można podać, że Wniebowzięcie NMP jest zarówno wezwaniem maryjnym jak i związanym

prawdą wiary dotyczącą losów osoby matki Chrystusa. Tak samo kwestia aniołów, którzy wpisani zostali do grupy hagiograficznej, ale także, zgodnie z nauczaniem Kościoła, ich byt i działanie pozostają w kwestiach nauki wiary. Podobnie należy patrzeć na wezwanie Ciała Chrystusa (Bożego Ciała), które z nazwy klasyfikuje się do grupy tytułów chrystologicznych, ale także jest dogmatem wiary niezwykle istotnym w okresie wojen husyckich, jak i trwającej na Śląsku reformacji, która odrzucała ten kult¹². Występując trzykrotnie: w dwóch przypadkach jako tytuł kościoła, a raz jako wezwanie ołtarza, patrocinium to dostrzegalne jest wyłącznie na obszarze włości biskupiej w ziemi nyskiej. W Starym Paczkowie i jako wezwanie pierwszej fary w Paczkowie, oraz jako wezwanie ołtarza w kolegiacie w Nysie. Uchwytnie po raz pierwszy w 1452 roku świadczy o późnej recepcji kultu Bożego Ciała w stosunku do samego kościoła znanego już w 1285 roku, co zapewne wiąże się z faktem, że samo święto obchodzono w diecezji dopiero w XIV wieku¹³. Tutaj można ostrożnie wyciągnąć wniosek o silnych w tym czasie wpływach reformatorskiej nauki na życie religijne katolików archidiakonu wrocławskiego, którzy pozostali przy obrządku rzymskim. Wspomniano powyżej o redukcji wezwania dawnego kościoła farnego w Paczkowie, który stał się kościołem cmentarnym. Położenie akcentu wyłącznie na wezwanie Bożego Ciała w sytuacji zmiany charakteru i funkcji tego kościoła może być przejawem pobożności i przeświadczenia o zmartwychwstaniu ciał i życia w wiecznym zjednoczeniu z Chrystusem osób pochowanych na miejskim cmentarzu.

Kolejną grupą patrociniów szczególnie wyróżniająca się dzięki analizie sprawozdań wizytacyjnych są wezwania poświęcone osobie Boga. Te z kolei zostały podzielone na takie, które szczegółowo zostały wspomniane przez źródła i wskazują na dogmatyczną formę duchowości wiary chrześcijańskiej.

¹² Kwestię poglądów Jana Kalwina i Marcina Lutra na Eucharystię, a co za tym idzie adorację Bożego Ciała i Jego kult omówił szerzej: J. R a t z i n g e r, *Opera Omnia*, t. 11 *Teologia Liturgii. Sakramentalne podstawy życia chrześcijańskiego*, tłum. W. S z y m o n a, Lublin 2012, s. 257-268.

¹³ Najstarszym świadectwem obchodu są teksty oficjum z cysterskiego antyfonarza z Henrykowa datowanego na ok. 1330 r. Jeżeli chodzi o liturgię diecezjalną to teksty eucharystyczne na święto Bożego Ciała pochodzą z kolegiaty głogowskiej z 1348 roku. Szerzej o kulcie Bożego Ciała w średniowiecznej Polsce zob. Z. Z a l e w s k i, *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631)*, [w:] *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, red. M. R e c h o w i c z, W. S c h e n k, Lublin 1973, s. 97-162.

Tab. 5. Patrocinia trynitarne według sprawozdań wizytacyjnych z l. 1579-1580

Typologia	Ilość	Miejscowość	Rodzaj obiektu	Data potwierdzenia
Bóg Wszechmogący	8	Grodków	kościół	1579
		Muchobór Wielki	kościół	1579
		Ołtaszyn	kościół	1579
		Szczepin	kościół	1579
		Skoroszyce	kościół	1579
		Trzeboszowice	kościół	1579
		Wrocław	kościół	1579
		Wrocław	ołtarz	1579
Święta i Niepodzielna Trójca	2	Jawornik	kościół	1579
		Otmuchów	kościół	1579
Niepodzielna Trójca	2	Paczków	kościół	1579
		Stary Paczków	kościół	1579

Wszystkie wezwania odwołujące się do Boga i Trójcy Świętej potwierdzone zostały dopiero w analizowanym źródle i nie są znane z innych szczególnie średniowiecznych dokumentów. Najwięcej z nich odnosi się do wszechmocy Boga, jako Jego podstawowego przymiotu wynikającego z dogmatów wiary chrześcijańskiej. Nie należy jednak wyciągać w tym przypadku pochopnych wniosków, gdyż z zasady kultu sprawowanego w Kościele katolickim każdy kościół i ołtarz jest poświęcony Bogu, jako głównemu adresatowi składanej ofiary będącej podstawą ceremonii sakralnych¹⁴.

Cztery patrocinia z niewielką zmianą odwołują do kolejnej prawdy wiary, jaką jest przeświadczenie o istnieniu jednego Boga, ale w trzech osobach.

¹⁴ J. R a j m a n, *Średniowieczne patrocinia krakowskie*, Kraków 2002, s. 12-13.

Poniższa tabela ukazuje przejawy wezwań chrystologicznych. W tym przypadku wizytator wymienił zasadniczo trzy rodzaje kultu Chrystusa obecnego w patrociniach. Odnoszą się one do najistotniejszej roli, jaką w przeświadczeniu Kościoła katolickiego o Dziejach Zbawienia pełnił Jezus Chrystus. Wyraźnie zaakcentowany został nurt dolorystyczny ukazany w wezwaniach obiektów poświęconych wydarzeniu męki i śmierci na krzyżu, przez co dokonane zostało odkupienie ludzkości. Co ważne dedykacje te potwierdzone zostały dopiero w ramach pierwszej nowożytnej dedykacji, choć kult ten sięga czasów średniowiecznych¹⁵.

Tab. 6. **Patrocinia chrystologiczne**

Typologia	Ilość	Miejscowość	Rodzaj obiektu	Data potwierdzenia
Męka Pańska	1	Nysa	ołtarz	1580
Krzyż Święty	5	Grodków	ołtarz	1579
		Jawornik	kościół	1579
		Nysa	ołtarz	1580
		Ratnowice	kościół	1579
		Wiązów	kościół	1579
Ciało Chrystusa (Boże Ciało)	3	Nysa	ołtarz	1580
		Paczków	kościół	1452
		Stary Paczków	kościół	1579

Oddzielny według nauczania Kościoła katolickiego jest rodzaj kultu przysługujący Najświętszej Maryi Pannie określanej jako *cultus hyperduliae*¹⁶. W pracach poświęconych zagadnieniom patrocinii zwraca się

¹⁵ Wyróżnić w tym miejscu należy szczególnie: J. J. K o p e ć, *Męka Pańska w religijnej kulturze polskiego średniowiecza. Studium nad pasyjnymi motywami i tekstami liturgicznymi*, Warszawa 1975.

¹⁶ Jest to rodzaj kultu katolickiego wynikający przede wszystkim z roli jako Matki Boga, a zatem szczególnej relacji wobec Trójcy Przenajświętszej, wiary katolików w niepokalane poczęcie, oraz z faktu cnót, zasług i udziału w dziele odkupienia, uświęcenia i wydarzenia wniebowzięcia. Zob. A. N o w o w i e j s k i, *Wykład liturgii*

uwagę, iż jest to jednej z najstarszych przejawów kultu religijnego i odnosi się do obiektów sakralnych o dawnej metryce¹⁷. Dzięki sprawozdaniom wizytacji kanonicznych w archidiakonacie wrocławskim można w źródłach uchwycić 22 obiekty poświęcone Maryi, co po wezwaniach hagiograficznych jest największą grupą patrociniów.

Tab. 7. **Patrocinia maryjne**

Typologia	Ilość	Miejscowość	Rodzaj obiektu	Data potwierdzenia
Wniebowzięcie NMP	1	Ołtaszyn	kościół	1579
Boża Rodzicielka	1	Grodków	kościół	1579
Najświętsza Maryja Panna	20	Czerwona Woda	kościół	1579
		Bernartice	kościół	1579
		Grodków	kościół	1473
		Jawornik	kościół	1579
		Kałków	kościół	1579
		Kępnica	kościół	1579
		Nowy Las	kościół	1579
		Nysa	ołtarz	1580
		Nysa	ołtarz	1511
		Nysa	ołtarz	1414
		Nysa	ołtarz	1580
		Paczków	kościół	1579
		Ratnowice	kościół	1579
Skoroszyce	kościół	1579		

Kościola katolickiego, t. 1, *Wiadomości wstępne*, część 1, *O środkach rozwinięcia kultu*, Warszawa 1893, s. 7.

¹⁷ B. K u m o r, *Najśw. Maryja Panna jako patronka kościołów parafialnych w archidiakonacie sądeckim, wojnickim i prepozyturze tarnowskiej (do końca XVI w.)*, [w:] „*Nasza Przeszłość*”, t. 9 (1959), s. 357-367; Ł. Ż a k, *Kult Najświętszej Maryi Panny w Polsce do początku XII wieku*, [w:] „*Salvatoris Mater*” 10/3 2008, s. 180-227.

	Sobocisko	kościół	1579
	Trzeboszowice	kościół	1579
	Wrocław	ołtarz	1579
	Wrocław	ołtarz	1579
	Wrocław	ołtarz	1579
	Wrocław	ołtarz	1579

W przypadku wezwań maryjnych największą grupę stanowią te, które nie posiadają szczególnej atrybucji czy roli Maryi w religii. Fundatorzy posłużyli się po prostu najbardziej popularnym określeniem cechującym osobę Matki Bożej. Pojedynczo zaś pojawiły się tytuły Wniebowzięcia NMP i jej roli w wydarzeniu inkarnacji drugiej osoby Trójcy Świętej.

Zdecydowana większość wezwań maryjnych jak wynika to z tabeli 7 uchwytna jest dopiero dzięki protokołom z wizytacji kanonicznej. Jest to z pewnością wyjątkowa osobliwość zważywszy na fakt, iż kult maryjny, jak to zostało wyżej wspomniane, był bardzo stary i powszechnie wpisywał się w obrzędowość i oficjalny kult liturgiczny Kościoła, w którym patrocinia stanowią jedną z najważniejszych form religijnych. Stąd warto dodatkowo dowartościować źródło, jakim jest najstarsze zachowane sprawozdanie wizytacyjne archidiakonatu wrocławskiego z l. 1579-1580, które przynosi wiele cennych informacji dotyczących geografii sakralnej zasadniczej części diecezji wrocławskiej. Wyjątkiem jest kościół parafialny w Grodkowie, który, według bliżej nie znanego dzisiaj źródła, miał mieć potwierdzenie swojej dedykacji w 1473 roku¹⁸. Drugim obiektem posiadającym średniowieczne potwierdzenie patrocinium jest ołtarz z kolegiaty nyskiej znany już od 1414 roku¹⁹.

Dzięki analizie wezwań maryjnych dostrzec można fakt, iż w przypadku dedykacji kościołów 10 obiektów związanych było z patrocinium złożonym, a pięć posiadało tytuł pojedynczy. W tym miejscu gwoli ścisłości trzeba wskazać na Grodków, gdyż według dokumentu z archiwum parafialnego nosił on wezwanie pojedyncze, a w świetle wizytacji z 1579 roku było to już wezwanie złożone. W przypadku ołtarzy 5 nosiło dedykację złożoną, a 3 altarie poświęcone były wyłącznie Maryi.

¹⁸ Katalog, nr 12.

¹⁹ Katalog, nr 35.

Najbardziej popularny w tradycji życia religijnego i kultu sprawowanego w Kościele katolickim jest tzw. *Cultus duliae*²⁰. Również w przypadku wezwań kościołów archidiaconatu wrocławskiego jest on najbardziej rozpowszechniony. Zostało to zasygnalizowane w Tabeli 4, gdzie wykazano, iż uchwytnie obiekty sakralne opisane w źródłach wizytacyjnych w 77% procentach poświęcone były patrociniom hagiograficznym. 37 świętych wymienionych zostało w różnych wariantach zarówno przy dedykacjach kościołów jak i ołtarzy.

Tab. 8. Klasyfikacja i intensywność występowania patrociniów hagiograficznych

Lp.	Rodzaj wezwania	Ilość	%
1.	anielskie	9	25
2.	apostolskie	15	42
3.	biblijne	14	39
4.	dziewice	7	15
5.	męczennicy	22	61
6.	wybranki	4	11
7.	wyznawcy	9	25

Męczeństwo w przekonaniu Kościoła było najwyższą formą czci wobec Boga, gdyż włączało człowieka w misterium śmierci Jezusa Chrystusa²¹. Nie może dziwić zatem, że największą grupę wśród patrociniów

²⁰ Rodzaj kultu oddawany świętym Pańskim już w okresie starożytnym, jako forma uczczenia w nich Boga i Jego łaski, dostrzeżenia cnót chrześcijańskich i nadprzyrodzonych, jakie objawiały się w ich życiu ziemskim. Zob. A. Nowowiejski, *Wykład liturgii Kościoła katolickiego*, t. 1, *Wiadomości wstępne*, część 1, *O środkach rozwinięcia kultu*, s. 7-8.

²¹ Teologiczne uzasadnienie oraz przekonanie o męczeństwie jako najdoskonalszej formy naśladowania Chrystusa oraz najbardziej wyraziste przykłady pasji w starożytności chrześcijańskiej zob. *Męczennicy pierwszych wieków chrześcijaństwa*, red. M. Starowieyski, Kraków 2020, *passim*. Szczególnie wstęp s. 19-55. Klasyczną pozycją bibliograficzną dotyczącą omawianej problematyki w języku polskim jest: E. Wiączycka, M. Starowieyski, *Męczennicy*, Kraków 1991, ss. 571.

wykazanych w sprawozdaniu wizytacyjnym z l. 1579-1580 stanowią święci męczennicy, którzy w liczbie 22 patronują kościołom i ołtarzom. W znacznej liczbie 15 wezwań dostrzec można apostołów. Wśród tytułów 14 obiektów pojawiają się święte postaci biblijne. Najmniej zaś zaakcentowane zostały wybranki, które wymienione zostały w źródłach 4 razy, co zapewne wiąże się z faktem, że można je było w większości włączyć do innych grup świętych.

Omawiając najbardziej popularne kultury w diecezji wrocławskiej na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych na podstawie sprawozdań wizytacyjnych trzeba pamiętać, że również w przypadku patroniów hagiograficznych święci mogą przynależeć do kilku rodzajów wezwań jednocześnie jak np. apostołowie, męczennicy i postaci biblijne, niemniej jednak intensywność występowania wezwań pozwalała na uchwycenie charakterystycznych dedykacji.

Jak wynika z analizy dokumentacji wizytacyjnej, jak również z graficznego ukazania występującego w archidiaconacie wrocławskim kultu świętych (tabela 3) najczęściej występującym w wezwaniach świętym był Mikołaj z Myry (11 poświęconych dedykacji w tym 3 w okresie średniowiecznym w głównych ośrodkach władzy biskupiej: Wrocław, Nysa, Paczków)²². Jak wynika z wielu badań dotyczących kultu świętych, ich patronatów, czy wezwań kościołów św. Mikołaj związany jest z początkami tworzenia się struktur społecznych, miast i wsi, jako niezwykle popularny święty w okresie chrystianizacji. Ze względu na bogatą literaturę hagiograficzną przywoływany był jako patron wielu zawodów i spraw. Szczególną cześć odbierał jako orędownik kupców, rybaków, żeglarzy i podróżnych²³. Jego kult w diecezji wrocławskiej wiąże się z wizytowanym kościołem wzniesionym ku jego czci w osadzie rybackiej w podwrocławskim Szczepinie wzmiankowanym w 1175 roku, co z pewnością potwierdza zarówno patronat świętego, powód jego wyboru, jak i dawną metrykę kultu znanego od 1203 roku²⁴.

²² Szerzej o życiu i kulcie św. Mikołaja zob. W. Zaleski, *Święci na każdy dzień*, Łódź 1982, s. 754-757.

²³ W. Rozyński, *Omnes Sancti et Sanctae Dei. Studium nad kultem świętych w diecezjach pruskich państwa zakonnego*, Malbork 2006, s. 100.

²⁴ Katalog, nr 4. W średniowiecznym kalendarzu liturgicznym diecezji wrocławskiej św. Mikołaj czczony był w bardzo wysokim rycie (duplex), a jego obchód posiadał wyznaczoną oktawę, a sam dzień był świętem nakazanym z dniem wolnym od pracy.

Na drugim miejscu plasują się święci z liczbą siedmiu przypadków występowania w wezwaniach. Wpierw ze względu na znaczenie dla samej diecezji wrocławskiej, jako jej patrona, należy przywołać św. Jana Chrzciciela. Z obszaru przeprowadzonej wizytacji uchwycić można tego świętego zarówno występującego w patrocinium pojedynczo (wezwania kościołów w Smogorzowie i Charbielinie), jak i w wezwaniach złożonych (tytuły kościołów i ołtarzy)²⁵. Święty Jan Chrzciciel występuje także w dedykacjach wraz ze św. Janem Apostołem i Ewangelistą (jego patrocinium poświadczane było 5 razy) potwierdzając w ten sposób ich wspólny patronat nad diecezją wrocławską jak również i katedrą²⁶.

Wartym wyróżnienia jest przykład kapituły kolegiackiej przeniesionej w 1477 roku z Otmuchowa do Nysy do kościoła pw. św. Jana Chrzciciela i św. Ewangelisty. W dokumencie zezwalającym na translację, biskup wrocławski Rudolf nakazał, aby nowa kolegiata nosiła tytuł św. Jana Chrzciciela, św. Jana Ewangelisty i św. Mikołaja jako współpatrona, ze względu na fakt, iż był to patron pierwotny w Otmuchowie, zarówno kościoła jak i kapituły przy nim erygowanej²⁷.

Wśród wezwań kościołów i ołtarzy wymienionych przez Teodora Lindanusa pojawiła się również osoba św. Jadwigi Śląskiej, która jako święta „własna” diecezji wrocławskiej²⁸ patronowała aż siedmiu obiektom sakralnym, gdy z kolei jej siostrzenica, z którą także występowała

Zob. E. M a t e j a, *Śląski kalendarz liturgiczny świętych. Geneza i rozwój do czasu reformy papieża Piusa X*, Opole 2006, s. 92-93.

²⁵ Zob. tabela 1 i tabela 2.

²⁶ H. J. S o b e c z k o, *Średniowieczny kult liturgiczny czterech głównych patronów Śląska*, [w:] *Człowiek i Kościół w dziejach*, red. J. K o p i e c, N. W i d o k, Opole 2009, s. 129-138. Przejawem wspólnego patronatu nad katedrą wrocławską jest sprawozdanie wizytacyjne kościołów w tym katedry na Ostrowie Tumskim z 1580 roku, gdzie zapisano, iż kościół biskupi nosił wezwanie: „*Ecclesia haec Cathedralis consecrata est anno Domini... in honorem SS. Trinitatis, b. Ioannis Baptistae, s. Ioannis Evangelistae, s. Vincentii Martyris, s. Hedwigis Patronae, et sanctorum undecim millium virginum*”. Cyt. za: A. N o w a c k, *Der älteste Visitationsbericht über die Breslauer Kathedrale, Kreuzkirche und St. Ägidius vom Jahre 1580*, [w:] „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”, t. 1, Breslau 1936, s. 82.

²⁷ Tekst dekretu translacyjnego biskupa Rudolfa z Rüdesheim zob. J. H e y n e, *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und hochstiftes Breslau*, t. 2, Breslau 1864, s. 931-935.

²⁸ Kult liturgiczny św. Jadwigi opracował: S. A r a s z c z u k, *Kult św. Jadwigi na Śląsku w świetle przedtrydenckich wrocławskich ksiąg liturgicznych*, Opole 1995, ss. 198.

w wezwaniach złożonych i kult obu świętych wybranej należy łączyć, pojawiła się w źródłach 3 razy. Ich dedykacje potwierdzone zostały w 1579 roku.

Bardzo popularnym w średniowieczu patronem był św. Michał archanioł. Na tego świętego występującego w grupie najstarszych polskich patrociniów uwagę zwrócił Jerzy Wyrozumski, wskazując, iż jego kult mógł zostać przeszczepiony z Zachodu lub bezpośrednio z Włoch²⁹.

Na Śląsku jego kult liturgiczny był bardzo ważny, gdyż święto obchodzone w najwyższym stopniu rytu (triplex) jako tzw. *festum fori*, a zatem było dniem wolnym od pracy³⁰. Jeżeli zaś chodzi o wezwania kościołów to Werner Marschall podejmujący badania nad dawnymi patrociniami wyliczył 44 kościoły poświęcone archaniołowi Michałowi³¹. W przypadku omawiania tego wezwania w świetle wizytacji kanonicznej z 1579-1580 roku należy zauważyć, iż w źródłach z okresu średniowiecza tylko raz zostało wymienione jego imię jako patrona w kościele w Grodkowie, ale – co jest niezwykle ważną dostrzegalną cechą – jego tytuł wymieniany był w stosunku do kościołów usytuowanych w najstarszych miejscowościach jak np. Sobocisko, wsi k. Oławy potwierdzonej w źródłach już w 1149 roku, Muchoborze Wielkim pod Wrocławiem i Otmuchowie znanym z bulli papieskiej Hadriana IV z 1154 (1155)³². Pozwala to zatem na przyjęcie tezy, iż święty Michał związany jest z najstarszymi wspólnotami chrześcijańskimi na Śląsku³³.

Popularnością wśród wiernych archidiakonatu wrocławskiego cieszyła się św. Katarzyna, męczennica aleksandryjska z przełomu III i IV wieku³⁴. Jej patrocinium potwierdzone zostało w źródłach po raz pierwszy

²⁹ J. Wyrozumski, *O potrzebie badania najstarszych patrociniów*, *Kwartalnik Historyczny*, R. 100, nr 4 (1993), s. 66-68.

³⁰ E. Mateja, *Śląski kalendarz liturgiczny świętych*, s. 73.

³¹ W. Marschall, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiakonates Breslau*, s. 181-193.

³² Katalog, nry: 2, 13, 15.

³³ Na wrocławskim Ołbinie kościół św. Michała wzmiankowany był w 1193 roku, por. W. Marschall, *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiakonates Breslau*, s. 183.

³⁴ Dawny historyk śląski H. Neuling w swojej pracy o średniowiecznych kościołach wyliczył na podstawie XIX-wiecznego schematyzmu diecezji wrocławskiej 64 obiekty sakralne dedykowane św. Katarzynie. Zob. H. Neuling, *Schlesiens Kirchorte*, s. 363-364. Przywoływany wielokrotnie W. Marschall z bliżej nie znanych powodów w ogóle pominął św. Katarzynę w pracy o patrociniach. Z kolei podejmujący podobne badania historyczne nad patrociniami w archidiakonacie polskim w średnio-

w 1326 roku dla kościoła farnego w Widnawie³⁵. Wizytacja przeprowadzona w 1579 roku potwierdziła w tym przypadku ciągłość i trwałość wezwania. XIV-wieczna metryka kultu św. Katarzyny w świetle wezwań kościołów łączy się z faktem, iż z końcem XIII wieku cześć wobec tej świętej zaczęła pojawiać się w Polsce i na Śląsku, nawet w kaznodziejstwie Peregryna z Opola datowanym na 1297-1304³⁶. Śladem wskazującym na istnienie kultu św. Katarzyny w diecezji wrocławskiej już w XIII wieku jest opis objawień, jakich miała doświadczać św. Jadwiga przed swoją śmiercią, zamieszczony w jej żywocie. Według hagiografa cierpiącą księżną odwiedzały święte kobiety, wśród których była św. Katarzyna Aleksandryjska³⁷.

Stosunkowo liczne patrocinia poświęcone były w archidiaconacie wrocławskim według wizytacji z l. 1579-1580 św. Piotrowi i św. Pawłowi (6 razy), których kult sięga okresu kształtowania się czci wobec świętych w czasach wczesnego chrześcijaństwa³⁸.

W przypadku najstarszego wezwania apostołskiego jest to złożone patrocinium ołtarza pw. św. Piotra i św. Pawła, św. Wawrzyńca, św. Erazma i wszystkich apostołów i męczenników, wymienione przez prałata Teodora Lindanusa, który przywołał znane altarie z kolegiaty nyskiej w sprawozdaniu z 1580 roku. Ołtarz ten, Ewa Wólkiewicz prowadząca badania nad religijnością i Kościołem katolickim w Nysie zidentyfikowała jako ołtarz ku czci św. Jana Chrzyciela, św. Jana Ewangelisty, św. Piotra, św. Pawła i innych apostołów udokumentowany w 1408 roku³⁹.

wieczu wyliczył i opisał 29 obiektów sakralnych, którym patronowała św. Katarzyna, por. H. T u k a y, *Eine untersuchung der kirchenpatrozinien im mittelalterlichen archidiaconat Oppeln*, Köln-Wien 1976, s. 91-105.

³⁵ Katalog, nr 25.

³⁶ E. M a t e j a, *Śląski kalendarz liturgiczny świętych*, s. 89. O kulcie św. Katarzyny w Polsce zob. P. P i e ń k o w s k a - W i e d e r k e h r, *Kult św. Katarzyny aleksandryjskiej w Polsce do końca średniowiecza w świetle wezwań kościołów i kaplic publicznych*, [w:] *Kult świętych i ideał świętości w średniowieczu*, red. R. M i c h a ł o w s k i, Warszawa 2011, s. 149-376.

³⁷ S. W r ó b l e w s k i, *Święta Jadwiga-Klejnot Korony Śląska*, [w:] *Święta Jadwiga Śląska. Pamięć-dziedzictwo-inspiracja. Księga Roku Jadwiżańskiego*, red. G. S o k o ł o w s k i, Wrocław 2018, s. 34.

³⁸ W okresie średniowiecza na terenie diecezji wrocławskiej miało być 67 kościołów i kaplic noszących wezwanie św. Piotra i św. Pawła, por. M. S t a r n a w s k a, *Kult św. Piotra w Polsce średniowiecznej na tle europejskim*, [w:] „Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski”, t. 6, (2011), s. 32.

³⁹ E. W ó ł k i e w i c z, *Kościół i jego wierni*, s. 34.

Jednym z najstarszych kultów w Kościele jest cześć oddawana św. Wawrzyńcowi, rzymskiemu diakonowi, męczennikowi z 258 roku po Chrystusie. W 1 poł. IV wieku na jego grobie cesarz Konstantyn Wielki wznosił bazylikę. Jego kult znany był już w XI wieku w Polsce o czym wspomniał kronikarz Gall Anonim. Należy zatem do grupy najbardziej znanych i najstarszych świętych, wobec których sprawowano celebracje liturgiczne, także poprzez nadawanie tytułów kościelnych⁴⁰.

Sprawozdanie wizytacyjne wykorzystane przy opracowaniu patrociniów archidiakonatu wrocławskiego wykazało 6 przypadków dedykacji na cześć św. Wawrzyńca.

Najstarszym przykładem z tego terenu jest wezwanie św. Wawrzyńca nadane farze w Głuchołazach wzmiankowanej już w 1285 roku⁴¹. Poświadczenie tego patrocinium wiąże się z uwierzytelnieniem dokumentu wystawionego w 1312 roku. Świadek, proboszcz z Głuchołaz Rudolf przywiesił do widymusa pieczęć z wizerunkiem męczeństwa św. Wawrzyńca. Warto dodać, że powstanie miasta i kościoła ku czci tego świętego przypisywane jest w tradycji osobie biskupa wrocławskiego Wawrzyńca, choć brakuje na to źródłowego potwierdzenia. W ten sposób chciano wyjaśnić tytuł kościoła, który miał być nadany na cześć patrona biskupa. Archidiacon Teodor Lindanus zapisał w 1579 roku kolejne wezwania kościoła farnego potwierdzając jednocześnie trwałość kultu św. Wawrzyńca w Głuchołazach⁴².

Zachowane sprawozdania stanowią niezwykle cenne źródło do badań nad kwestią struktury terenowej i sieci parafialnej. Są one bardzo istotne dla zapoznania się z sytuacją religijną w diecezji wrocławskiej, w jej najstarszej i najważniejszej części, jaką był archidiaconat wrocławski. Na problematykę religijną i kościelną w tym okresie należy spoglądać w kontekście niezwykle dynamicznego rozwoju luteranizmu na Śląsku i propagowania reformacji w poszczególnych częściach diecezji, co przełożyło się także na problematykę kultu świętych zarówno w liturgii, jak też spoglądając przez pryzmat patrociniów⁴³.

⁴⁰ J. R a j m a n, *Średniowieczne patrocinia krakowskie*, s. 152-153. W. R o z y n k o w s k i, *O najstarszych przejawach kultu św. Wawrzyńca w Polsce*, [w:] „Diakon”, nr 12-13 (2015-2016), s. 55-63, szczególnie punkt 3: wezwania kościołów i ołtarzy, s. 59-61.

⁴¹ SUB, t. 5, nr 202.

⁴² Katalog, nr 28.

⁴³ O reformacji na Śląsku i na obszarze diecezji wrocławskiej zob. K. D o l a, *Studia nad początkami reformacji protestanckiej na Śląsku*, Opole 2009; J. M a n d z i u k,

Analiza protokółów wizytacyjnych wykazała dużą różnorodność wezwań kościołów i ołtarzy w archidiakonacie wrocławskim, mających z pewnością swoje źródło w czasach średniowiecza. W 20 przypadkach patrocinium pojawiło się tylko jeden raz, dziewięciokrotnie tytuły występowały podwójnie. W większości przypadków ich pojawienie się w źródłach datowane jest dopiero na 2 poł. XVI wieku, nie mniej jednak w powyższych rozważaniach udowodniono trwałość i ciągłość kultu świętych na określonym obszarze diecezji wrocławskiej.

Wspomniana różnorodność i pochodzenie kultu świętych wskazuje, że Kościół na Śląsku nie był wyłączony z ogólnych trendów kulturowych i religijnych Kościoła katolickiego (przykłady kultów świętych pochodzących z każdej części ówczesnego świata chrześcijańskiego jak np. niezwykle rzadki kult św. Tomasza Becketa w podwrocławskim Ołtaszynie, przedstawione w tabeli 3).

Prowadząc badania nad patrociniami można stwierdzić, iż na tym terytorium krzyżowały się wpływy religijne i treści zarówno duchowe, jak i również polityczne (o czym nie można zapomnieć), a bogactwo form i czci wobec liczного grona świętych było wyrazem otwartości mieszkańców Śląska na wiele koncepcji i ideałów świętości pielęgnowanych w wezwaniach obiektów sakralnych na obszarze patrymonium św. Jana.

BIBLIOGRAFIA**Źródła****A. Źródła rękopiśmienne****Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu**

– sygn. II b 27 *Visitatio Archidiaconatus Wratislaviensis* 1579.

Archiwum Państwowe we Wrocławiu

Repozytura 91, Klasztor cystersów w Lubiążu, nr 257 (267).

B. Źródła drukowane

Dokumenty Soborów Powszechnych, t. 4, (1511-1870) *Lateran V, Trydent, Watykan I*, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2005.

Handbuch des Erzbistums Breslau für das Jahr 1942, Breslau 1942.

Kronika xiążąt polskich (Chronica principium Poloniae), wyd. Z. Węclewski, [w:] *Monumenta Poloniae Historica*, t. 3, red. A. Małeckci, W. Kętrzyński, X. Liske, Lwów 1878.

Liber foundationis claustris Sancte Marie Virginis in Heinrichow, czyli Księga Henrykowska, tłum. R. Grodecki, Wrocław 1991.

Liber Foundationis Episcopatus Vratislaviensis, wyd. H. Markgraf, J. W. Schulte, [w:] *Codex Diplomaticus Silesiae*, t. 14, Breslau 1889.

Monumenta Germaniae Franciscana, t. 2, *Urkundenbücher*, cz. 1, *Die Custodien Goldberg und Breslau 1240-1517*, wyd. Ch. Reisch, Düsseldorf 1917, nr 527.

Monumenta Vaticana Res Gestas Bohemicas illustrantias, t. 5 *Acta Urbani VI et Bonifatii IX 1378-1404*, cz. 2, 1397-1404, wyd. C. Krofta, Pragae 1903, nr 1629.

Regesten zur schlesischen Geschichte, wyd. C. Grünhagen, K. Wutke, [w:] *Codex Diplomaticus Silesiae*, t. 16, Breslau 1892, nr: 2755, 4547.

Regesty Śląskie, t. 1, 1343-1348, oprac. K. Bobowski, J. Gilewska-Dubis, W. Korta, B. Turoń, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, nr 679.

Schematismus des Bisthums Breslau, Breslau 1891.

Schlesisches Urkundenbuch, t. 1, 971-1230, wyd. H. Appelt, Wien-Köln-Graz 1977, nr: 16, 19, 23, 28, 38, 45, 83, 94, 115, 122, 128, 225, 263, 283, 308.

Schlesisches Urkundenbuch, t. 2, 1231-1250, wyd. Irgang W., Appelt H., Menzel J., Köln 1977, nr: 60, 88, 136, 159, 278, 287, 289, 352, 380, 394, 411.

Schlesisches Urkundenbuch, t. 3, 1251-1266, wyd. Irgang W., Appelt H., Menzel J., Wien-Köln 1984, nr: 33, 112, 264, 375, 449.

Schlesisches Urkundenbuch, t. 4, 1267-1281, wyd. Irgang W., Appelt H., Menzel J., Köln 1988, nr: 34, 393.

Schlesisches Urkundenbuch, t. 5, 1282-1290, Irgang W., Appelt H., Menzel J., Köln 1993, nr: 6, 117, 135, 202, 237, 242, 264, 367, 381, 500.

- Schlesisches Urkundenbuch*, t. 6, 1291-1300, Irgang W., Appelt H., Menzel J., Köln 1998, nr: 136, 137, 206, 314, 462.
- Teksty źródłowe do historii Wrocławia*, t. 1, do końca XVIII w., wyd. K. Maleczyński, J. Reiter, Wrocław 1951.
- Urkunden des klosters Kamenz*, [w:] *Codex Diplomaticus Silesiae*, t. 10, wyd. P. Pfothenauer, Breslau 188, nr 87, 99.
- Urkundensammlung zur Geschichte des Fürstenthums Oels bis zum aussterben der piastischen herzogslinie*, wyd. W. Haeusler, Breslau 1883, nr 9.
- Visitationsberichte der Dözese Breslau. Archidiakonats Breslau*, wyd. J. Jungnitz, Breslau 1902.
- Vita S. Hedwigis*, [w:] *Scriptores Rerum Silesiacarum*, t. 2, wyd. G. A. Stenzel, Breslau 1839, s. 1-127.

Opracowania

- Araszczyk S., *Kult św. Jadwigi na Śląsku w świetle przedtrydenckich wrocławskich ksiąg liturgicznych*, Opole 1995.
- Banik J., *Działalność fundacyjna Panów z Pogorzeli na Śląsku w XIII i XIV w. Fundacje kościelne*, Warszawa 2009.
- Boras Z., *Księżęta piastowscy Śląska*, Katowice 1978.
- Cetwiński M., *Rycerstwo Śląskie do końca XIII w. Biogramy i rodowody*, Wrocław 1982.
- Chronik der Stadt Grottkau. Mit Benutzung amtlicher Quellen herausgegeben*, Grottkau 1867.
- Dola K., *Studia nad początkami reformacji protestanckiej na Śląsku*, Opole 2009.
- Dola K., *Szpitalne Średniowiecznego Śląska*, [w:] *Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego*, Opole 1968.
- Domański J., *Nazwy miejscowe dzisiejszego Wrocławia i dawnego okręgu wrocławskiego*, Warszawa 1967.
- Eysymontt R., *Kod genetyczny miasta. Średniowieczne miasta lokacyjne Dolnego Śląska na tle urbanistyki europejskiej*, Wrocław 2009.
- Goliński M., *Środa Śląska w średniowieczu*, [w:] *Środa Śląska. Dzieje miasta wina i skarbów*, red. R. Żerelik, Wrocław 2006.
- H. Adamy, *Die Schlesischen Ortsnamen ihre entstechung und bedeutung*, Breslau 1888.
- Haeulser W., *Geschichte des Fürstenthums Oels*, Breslau 1883.
- Heyne J., *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und hochstiftes Breslau*, t. 2, Breslau 1864.
- Heyne J., *Dokumentirte Geschichte des Bisthums und hochstiftes Breslau*, t. 2, Breslau 1864.
- Hoffmann H., *Sandstift und pfarrkirche St. Maria in Breslau. Gestalt und Wandel im Laufe der Jahrhunderte*, Stuttgart 1971.

- Hoffmann H., *Die des Breslauer Alumns. Ein Beitrag zur Geschichte der Priesterbildung in Schlesien*, Breslau 1935.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów śląskich*, Kraków 2007.
- Juceczka S., *Duchowni średniowiecznej Legnicy. Studium prozopograficzne*, Legnica 2006.
- Jungnitz J., *Die Breslauer Weihbischöfe*, Breslau 1914.
- Jureczko A., *Henryk III Biały. Książę wrocławski (1247-1266)*, Kraków 2016.
- Jurek T., *Panowie z Wierzbnej. Studium genealogiczne*, Kraków 2006.
- Jurek T., *Rodowód Pogorzeliów*, Kraków 2005.
- Kanuer P., *Kloster Kamenz in Schlesien. Zeit- und Lebensbilder aus seiner Geschichte 1210- 1810*, Liegnitz 1932.
- Karolewicz G., *Z badań nad wezwaniami kościołów*, [w:] *Roczniki Humanistyczne*, t. 22 (1974), z. 2, s. 215-231.
- Kelly J. N. D., *Encyklopedia Papieży*, tłum. T. Szafrąński, Warszawa 2006.
- Kęłbowski J., *Nysa*, Wrocław-Gdańsk 1972.
- Kiełbasa A., *Święta Jadwiga Śląska*, Warszawa 1990.
- Knoblich A., *Kurze Geschichte und Beschreibung der zerstörten St. Nicolai-kirche vor Breslau, nebst ihrer Filiale St. Michaelis in Groß-Mochbern und der mit ihnen vereinten St. Corporis-Christi-Kirche in Breslau: als Beitrag zur Diözesan- und Kunstgeschichte Schlesiens quellenmäßig zusammengestellt*, Breslau 1862.
- Kopeć J. J., *Męka Pańska w religijnej kulturze polskiego średniowiecza. Studium nad pasyjnymi motywami i tekstami liturgicznymi*, Warszawa 1975.
- Kopietz J. A., *Das Collegiatstift von St. Nikolaus in Ottmachau (1386-1477)*, [w:] *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, red. C. Grünhagen, t. 26, Breslau 1892.
- Kopietz J. A., *Geschichte der katholischen pfarrei Patschkau*, [w:] *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, t. 17 (1883).
- Kościół i Kaplice Archidiecezji Wrocławskiej*, red. J. Pater, Wrocław 2002.
- Kozaczewski T., *Wiejskie kościoły parafialne XIII wieku na Śląsku (miejscowości H-O)*, Wrocław 1994.
- Kozłowska-Budkowa Z., *Ekard z Kalkowa*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. VI, red. W. Konopczyński, Kraków 1948.
- Kumor B., *Najśw. Maryja Panna jako patronka kościołów parafialnych w archidiecezji sądeckiej, wojnickiej i prepozyturze tarnowskiej (do końca XVI w.)*, [w:] *Nasza Przeszłość*, t. 9 (1959), s. 357-367.
- Maciejowski M., *Orientacje polityczne biskupów metropolii gnieźnieńskiej 1283-1320*, Kraków 2007.
- Małczyński K., *Historia Śląska*, t. 1 do roku 1763, cz. I do połowy XIV w., Wrocław 1960.

- Maleczyński K., *Kilka nie drukowanych dokumentów śląskich z pierwszej połowy XIII w. z różnych archiwów*, [w:] *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, R. 23 (1968), nr 1, Wrocław 1968, s. 97-105.
- Maleczyński K., *Uwagi nad bullą papieża Hadriana IV dla biskupstwa wrocławskiego opatrzoną datą 23 IV 1154*, [w:] *Sobótka* (1959), nr 3, s. 269-288.
- Mandziuk J., *Biskupi pomocniczy (archi)diecezji wrocławskiej*, Wrocław 2019.
- Mandziuk J., *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze*, t. 1, cz. 1 (do 1302 roku), Warszawa 2003.
- Mandziuk J., *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze*, t. 1, cz. 2 (1302-1417), Warszawa 2004.
- Mandziuk J., *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku, t. 2, Czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji 1520-1742*, Warszawa 1995.
- Mandziuk J., *Rządcy (Archi) Diecezji Wrocławskiej na przestrzeni wieków*, Wrocław 2018.
- Maroń J., *Wojna Trzydziestoletnia na Śląsku. Aspekty militarne*, Wrocław-Racibórz 2008.
- Marschall W., *Alte Kirchenpatrozinien des Archidiakonates Breslau*, Köln 1966.
- Mateja, *Śląski kalendarz liturgiczny świętych. Geneza i rozwój do czasu reformy papieża Piusa X*, Opole 2006.
- Męczennicy pierwszych wieków chrześcijaństwa*, red. M. Starowieyski, Kraków 2020.
- Michałowski R., *Zjazd Gnieźnieński. Religijne przesłanki powstania arcybiskupstwa gnieźnieńskiego*, Wrocław 2005.
- Neuling H., *Schlesiens Kirchorte und ihre kirlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters*, Breslau 1902.
- Nowack A., *Der älteste Visitationsbericht über die Breslauer Kathedrale, Kreuzkirche und St. Ägidius vom Jahre 1580*, [w:] *Archiv für schlesische Kirchengeschichte*, t. 1, Breslau 1936, s. 80-98.
- Nowacki J., *Archidiecezja Poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964.
- Nowowiejski A., *Wykład liturgii Kościoła katolickiego*, t. 1, *Wiadomości wstępne*, część 1, *O środkach rozwinięcia kultu*, Warszawa 1893.
- Pedewitz J., *Ecclesiae Parochialis s. Jacobi Nissae*, wyd. B. Ruffert, Neisse 1905.
- Pfotenhauer P., *Die Schlesischen Siegel von 1250 bis 1300 beziehentlich 1327*, Breslau 1879.
- Pieńkowska-Wiederkehr P., *Kult św. Katarzyny aleksandryjskiej w Polsce do końca średniowiecza w świetle wezwań kościołów i kaplic publicznych*, [w:] *Kult świętych i ideał świętości w średniowieczu*, red. R. Michałowski, Warszawa 2011, s. 149-376.

- Pobóg-Lenartowicz A., *Uposażenie i działalność gospodarza klasztoru kanoników regularnych NMP na Piasku we Wrocławiu do początku XVI w.*, Opole 1994.
- Rajman J., *Średniowieczne patrocinia krakowskie*, Kraków 2002.
- Ratzinger J., *Opera Omnia*, t. 11 *Teologia Liturgii. Sakramentalne podstawy życia chrześcijańskiego*, tłum. W. Szymona, Lublin 2012.
- Rocznik Diecezji Opolskiej*, Opole 1974.
- Rozynkowski W., *Omnes Sancti et Sanctae Dei. Studium nad kultem świętych w diecezjach pruskich państwa zakonnego*, Malbork 2006.
- W. Rozynkowski, *O najstarszych przejawach kultu św. Wawrzyńca w Polsce*, [w:] „Diakon”, nr 12-13 (2015-2016), s. 55-63.
- Schneider J., *Geschichte der Stadt Patschkau nach Urkunden und andern authentischen Quellen bearbeitet*, Neisse 1843.
- Seppelt F. X., Löffler K., *Papstgeschichte. Vor den anfängen bis zur gegenwart*, München 1933.
- Silnicki T., *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do końca w. XIV*, Warszawa 1953.
- Sobeczko H. J., *Średniowieczny kult liturgiczny czterech głównych patronów Śląska, Człowiek i Kościół w dziejach*, red. J. Kopiec, N. Widok, Opole 2009, s. 129-145.
- Soffner J., *Geschichte der katholischen pfarrei Oltaschin nebst deren Adjuncta Bettlern. Ein Beitrag zur Breslauer Diöcesan Geschichte*, Breslau 1875.
- Starnawska M., *Kult św. Piotra w Polsce średniowiecznej na tle europejskim*, [w:] *Ecclesia. Studia z dziejów Wielkopolski*, t. 6, (2011), s. 25-35.
- Steinborn B., *Otmuchów. Paczków*, Wrocław 1982.
- Swastek J., *Proweniencja i rozwój kultu św. Jerzego w Polsce w świetle wezwań kościołów w okresie przedtrydenckim*, [w:] *Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne*, (1969), s. 107-126.
- Swastek J., *Założenie metropolii praskiej w 1344 roku i sprawa przynależności do niej diecezji wrocławskiej w XIV wieku*, mps, ss. 13, Repozytorium ks. prof. Józefa Swastka w dyspozycji autora.
- Swastek J., *Zarys historii Wiązowa i życia religijnego w tym mieście od epoki wczesnopiastowskiej do czasów współczesnych*, mps, Repozytorium ks. prof. Józefa Swastka w dyspozycji autora.
- Trzebnica. *Zarys rozwoju miasta na przestrzeni wieków*, red. L. Wiatrowski, Wrocław-Trzebnica 1995.
- Tukay H., *Eine untersuchung der kirchenpatrozinien im mittelalterlichen archidiakonat Oppeln*, Köln-Wien 1976.
- Urban W., *Polskie kazanie ze Smogorzewa z 1859 roku*, [w:] *Colloquium Salutis. Wrocławskie Studia Teologiczne*, (1969), s. 93-101.
- Urban W., *Studia nad dziejami wrocławskiej diecezji w pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław 1959.

- Urban W., *Z dziejów duszpasterstwa w archidiecezji wrocławskiej w czasach nowożytnych*, Warszawa 1971.
- Wezwania kościołów klasztornych*; [w:] *Zakony męskie w Polsce w 1772 r. Materiały do atlasu historycznego chrześcijaństwa w Polsce*, red. L. Bieńkowski, Lublin 1972 s. 91-113.
- Wipszycka E., M. Starowieyski, *Męczennicy*, Kraków 1991.
- Witkowska A., *Święte średniowiecze w patrociniach kościelnych metropolii warmińskiej*, [w:] A. Witkowska, *Sancti Miracula Peregrinationes. Wybór tekstów z l. 1974-2008*, Lublin 2009, s. 108-124.
- Wólkiewicz E., *Kapituła kolegiacka św. Mikołaja w Otmuchowie. Dzieje-organizacja-skład osobowy (1386-1477)*, Opole 2004.
- Wólkiewicz E., *Kościół i jego wierni. Struktury kościelne i formy pobożności w średniowiecznej Nysie*, Kraków 2014.
- Wólkiewicz E., *Proletariusze Modlitwy? Drogi karier, finanse i kultura materialna niższego kleru w średniowiecznej Nysie*, Warszawa 2020.
- Wróblewski S., *Święta Jadwiga-Klejnot Korony Śląska*, [w:] *Święta Jadwiga Śląska. Pamięć-dziedzictwo-inspiracja. Księga Roku Jadwiżańskiego*, red. G. Sokołowski, Wrocław 2018.
- Wyrozumski J., *O potrzebie badania najstarszych patrociniów*, „Kwartalnik Historyczny”, R. 100, nr 4 (1993), s. 63-72.
- Zaleski W., *Święci na każdy dzień*, Łódź 1982.
- Zalewski Z., *Święto Bożego Ciała w Polsce do wydania Rytuału Piotrkowskiego (1631)*, [w:] *Studia z dziejów liturgii w Polsce*, red. M. Rechowicz, W. Schenk, Lublin 1973, s. 97-162
- Zielonka Z., *Henryk Prawy*, Poznań 2015.
- Zientara B., *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa 1997.
- Żak Ł., *Kult Najświętszej Maryi Panny w Polsce do początku XII wieku*, [w:] *Salvatoris Mater* 10/3 2008, s. 180-227.

KS. STANISŁAW ADAM WRÓBLEWSKI – ks. mgr lic., absolwent Pańskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu. Specjalizuje się w historii średniowiecznej i tematyce śląskiej, w swoich badaniach naukowych podejmuje problematykę śląskich patrociniów.